

Carsten Strøby Jensen: Sociale forskelle og social stratifikation.

København: Hans Reitzels Forlag 2016
(328 sider)

En ny grundbog i social stratifikation

Dansk forskning i ulighed og social stratifikation er for tiden inde i en rivende udvikling. I trit med den stadige strøm af artikler og afhandlinger er der et stadig større behov for en opdateret indføring til emnet. I *Sociale forskelle og social stratifikation* giver Carsten Strøby Jensen en samlet introduktion for studerende og andre interesserede inden for det akademiske miljø.

En af bogens største styrker er, at den når ud i stort set alle afkroge af stratifikationsforskningen. Bogen er inddelt i to dele. I den første del, som består af seks kapitler, er vægten lagt på at give en teoretisk indføring i stratifikationsforskningen. Efter et kort introduktionskapitel præsenteres vi i kapitel 2 for en række af stratifikationsforskningens centrale problemstillinger og begreber herunder beskrivelser af samfundstyper, mål for social mobilitet samt hvordan den sociale stratifikation legitimeres i forskellige samfund. I kapitel 3 diskuteres klassebegrebet i forhold til lagbegrebet, som fx opdeler befolkningen efter indkomst eller erhvervsprestige. Herefter går turen videre til teorier om elite og middelklassen (kapitel 4), nyere stratifikationsteorier med fokus på klassebegrebet (kapitel 5) og individualiseringsteorier om klassernes påståede død (kapitel 6). Bogens anden del er temainddelt, hvor Jensen fremhæver andres forskning eller præ-

senterer egne analyser om ulighed i Danmark. Temaet varierer fra et fokus på køn (kapitel 7), etnicitet (kapitel 8), livsstil og identitet (kapitel 9) til et fokus på levevilkår og livschancer (kapitel 10). I bogens sidste kapitel samler Jensen op på bogens mange interessante konklusioner ved at beskrive overgangen fra det tidlige industrisamfunds "ejerskabskapitalisme" til midten af 1900-tallets "managementkapitalisme" og videre til den nuværende form for kapitalisme kaldet "hedgefondkapitalisme".

Bogen er yderst vellykket. Jensen formår i et klart og pædagogisk sprog at give læseren en god indføring til de mange teorier og problemstillinger uden at foretage unødvendige forsimplinger eller normative udskejelser. Jensens diplomatiske evner gør, at selv klassiske prygelknaber som eksempelvis strukturfunktionalisten Talcott Parsons får en nuanceret præsentation. Karl Marx får også en mere aktiv rolle, end det normalt er tilfældet i grundbøger. Marx afskrives ikke for at tage fejl i sin arbejdsværdilære, men fremhæves som relevant for at forstå vores nuværende samfunds (klasse)konflikter. Bogens grundige og nuancerede tilgang til de mange teorier betyder også, at den særlige amerikanske tradition fra Peter Blau og Otis D. Duncan, som desværre alt for ofte i danske grundbøger præsenteres som simpel positivisme, fremhæves for både metodiske og teoretiske bidrag, der har revolutioneret stratifikationsforskningen. Dog kunne Duncans senere mere demografiske tilgang godt have fået mere plads.

Præsentationen af de mange teorier som værende enten "klassiske" eller "moderne" giver umiddelbart et godt overblik, men medvirker desværre også til, at

teorier under førstnævnte kategori får en unødvendig bedaget etikette. Især da perioden, som klassikerne dækker over, går fra midten af 1800-tallet til omkring 1970 og derfor består af en temmelig heterogen gruppe af samfundstænkere.

Et andet kritikpunkt i fremstillingen af klassikerne er, at traditionen efter Émile Durkheim behandles en smule "stedfaderligt", da den primært bliver præsenteret som en forløber for Parsons forfatter-skab. Dermed overses den franske tradition fra Durkheim, som adskiller sig fra andre lignende traditioner ved i højere grad at integrere stratifikationsforskningen med andre videnskaber. Eksempelvis Durkheims elev Maurice Halbwachs, hvis værker om stratifikation, demografi og social psykologi har været toneangivende for senere sociologiske fyrtårne i stratifikationsforskningen som blandt andre Pierre Bourdieu og Daniel Bertaux.

I en anmeldelse af introduktionsbøger kan man nemt komme til at bruge for meget spalteplass på at beklage sig over, at manglende favoritter enten overses eller ikke får nok plads. Selvom en sådan kritik fra anmelderens side sikkert må være trættende for både eventuelle læsere og for forfatteren af bogen, kan jeg ikke lade være med at undre mig over, at Raymond Boudon stort set ikke er nævnt. Især fordi Boudon i hans hovedværk *Education, Opportunity and Social Inequality* fra 1974 foregriber mange af de udfordringer som Danmark såvel som andre vestlige lande står overfor i dag. Et eksempel på en udfordring, der synes at være lige så relevant i dagens Danmark, som den var, da Boudon skrev sin bog i slutningen af 1960'erne, er problematikken om, at øget uddannelsesmobilitet (heraf også et højere uddannelsesnivea i befolkningen) ikke nødvendigvis fører til øget social mobilitet (dvs. mobilitet mellem forældrenes socialklasse eller erhvervs-mæssige position og "barnets" position som voksen).

Relevansen af Bourdon er særlig tydelig, når Lars Benjaminsen i sin ph.d.-afhandling fra 2006 om uddannelses- og

social mobilitet i Danmark over det 20. århundrede, ikke blot bekræfter pointen om, at de to mobilitetsformer ikke nødvendigvis følges ad, men også, at uddannelsesmobiliteten i forhold til ældre generationer er mere eller mindre stagneret for yngre generationer født i 1970'erne – pointer som desværre ikke er medtaget i Jensens bog. Bogens mange interessante perspektiver og problemstillinger kunne derudover godt være blevet udfoldet yderligere. Især i forhold til hvordan de mange forskellige grundbegreber i stratifikationsforskningen (som fx uddannelsesmobilitet og social mobilitet) er relaterede til hinanden.

Jensens diplomatiske og grundige præsentation til trods, kan man godt visse steder ønske en mere eksplicit normativ diskussion af stratifikationsforskningen. Eksempelvis om hvad vi overhovedet mener, når vi taler om ulighed. Den amerikanske sociolog Andrew Abbott har påpeget, at når stratifikationsforskere i dag taler om ulighed, henviser de mere eller mindre implicit til en normativ idé om uretfærdighed. Problemet er ifølge Abbott at den normative idé om retfærdighed ikke er medtaget i selve analyserne, som derimod alene behandler ulighed, som et rent empirisk anliggende. En lignende problematik handler om, hvornår der er tale om en decideret uretfærdighed (at én bestemt gruppe forfordeles på bekostning af den anden gruppe), og hvornår der "blot" er tale om en forskel mellem to grupper (fx at to grupper har forskellige præferencer).

Et ønske om en udvidet perspektivering, som uden tvivl ville resultere i mindst en fordobling af et i forvejen velvoksnet sidetal, må dog ikke skygge for, at Jensens bog, som nævnt indledningsvis, er en meget velskrevet bog, der vidner om et imponerende overblik.

Stefan B. Andrade

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Steen Nepper Larsen: At ville noget med nogen. Filosofiske og samtidskritiske fragmenter om dannelse og pædagogik.

Aarhus: Turbine 2016 (167 sider)

Fronterne er to: Det ene regime flagrer med konkurrencestatens faner og har bekæmpet en pædagogisk naturtilstand: Pædagogikken sætter ikke længere dagsordenen. På den anden side kæmper rebellerne mod nedværdigelsen af de pædagogiske professioner og –gerninger med dannelsen som flag. Med hærføreren Steen Nepper Larsen på rebellerens front, må der med hans ord en *nytænkning af vitale begreber* til at udfordre *de utålelige styringsteknologiske buzzwords*.

Kort om bogen

Bogen er delt i to: De tre første kapitler tjener til at tegne kampladsen op og vise, hvordan en (re)vitalisering af et aktuelt stagneret pædagogisk-filosofisk vokabular kan tilbyde et alternativt blik på uddannelse og ikke mindst være udgangspunkt for en samtidig kritik. Det fjerde kapitel er derimod udformet som tolv selvstændige portrætter af pædagogisk-filosofiske tænkere, som præsenteres over 33 sider tilsammen. Bogen tager form som et kritisk skud henvendt til studerende, undervisere og professionelle, der har med dannelse og uddannelse af mennesker at gøre. Larsen kalder det for en *inspirations- og brugsbog*. Inspireret af Larsen selv ville jeg kalde formen for monologisk bombarderende med teoretiske ladningsgreb ofte for- og efterfulgt af polemiske brag.

Bærernes nye sprog

I Larsens kritiske perspektiv er *dannelsesinstitutionerne* blev gjort til *uddannelsesinstitutioner*, der med systematisk præcision organiserer sig gennem værdier og begreber som effektivisering, evidensbaseret kompetenceudvikling, målstyring m.m. Institutionerne har tabt deres for-

mål og frihed og er blevet til nytteinstitutioner. Løsningen er at udstyre praktikere og professionelle, som Larsen kalder *dannelsesinstitutionernes bærere*, med et sprog, der både agerer kritik af det bestående og en restaurering det fortabte. De er jo ikke soldater i konkurrencestatens tjeneste, men netop *bærere* af et kald og en byrde, der tjener et større formål. Med et nyt sprog kan de professionelle lære at smide fx den positivitetsrustning, som tidens trang til New Public Management og Human Resource Management har iklædt dem, og bruge sprogekritikken og filosofien til at genantænde det pædagogiske bål: De skal ud af den (selvforskyldte?) *servile nihilisme*, skriver Larsen om tilbøjeligheden til at underlægge sig tidsånden og styrende politiske rationaler uden at protestere. Med Larsens smukke metafor, handler det om at undgå at "... at hælde endnu en omgang lind strøm af semantisk sirup ud af samtidens alt for generøse krukke af stadig mere betydningsstomme ord". (s. 50).

Dannelse som krudt

Det er derfor en bemestring af dannelsens spændvidde og potentialer, som Larsen skal udstyre sin læser med. I den bestræbelse føres vi i første omgang gennem en dekonstruktion af selvfølgeligheder i uddannelsessiruppen som fx det institutionelle *uddannelseskontinuum*, *løgnen om læsning* og institutionernes *formålsændringer*. Her får Larsen overbevisende peget på bastante gentagelser, der har etableret sig som sandheder, såsom at al læring starter med læsning. Med jævnlige dyk ned i filosofiens fryser og i pædagogikkens idéhistorie, og med et parallelt tysk pædagogisk vokabular, fører Larsen os igennem udvalgte pædagogisk-filosofiske problemstillinger, som hans 250 år gamle dannelsespatriotiske land er gjort af. Vi præsenteres undervejs for koncise fremstillinger af tænkere som Koselleck, Nancy, Sloterdijk, Schlegel, Wittgenstein blandt mange flere. Via ekskursor til sprogets betydning, subjektivitetens og socialisationens rolle i uddannelserne, samt

et forsvar for den (pædagogisk) nødvendige *kritik* viser forfatteren, hvordan dannelses-tænkningen rummer mangfoldige pædagogiske og menneskelige problemstillinger, der synes at fordampe fra samtidens sprog om og perspektiv på uddannelse. Bliver man ikke overbevist her, véd man, at man tilhører fjendens lejr. Resultatet er en analyse, der vekselvirker mellem begrebsanalyser, anekdotiske eksempler, filosofiske nedslag og dyk ned i aktuell uddannelsespolitik og -praksis.

At ville noget med alle

Det fornemmes hurtigt, at Larsen opererer med en foragtelig afstand til de uddannelsesinstitutionelle værdibegreber, som deraf får karakter af fjender. Trods hensigten får den stærkt polemiske udpegning af fjenderne den effekt, at man som læser ikke mærker et ærinde om at forstå de neoliberale eller evidenssøgende eller læringsorienterede eller styringsliderlige strategier, der sætter sig igennem. Det er selvfølgelig en kritikers privilegie og samtidig bogens force, men for undertegnede får det den didaktiske konsekvens, at jeg hører et (udvidende) ekko af min indre kritiker, som ikke får modstand. Jeg er derfor ikke sikker på, jeg står bedre klædt på til at bekæmpe det regime, Larsen vil afsætte. Endvidere er spændvidden meget stor mellem forfatterens præcise forklaringer af begreber og lovændringer til uden yderligere varsel at kaste tyske fraser ind eller begreber som *samtidsdiagnostisk* for ikke at tale om teoretiske indforståetheder. Spørgsmålet er, om bogen forstyrrer sit publikum med den til tider detaljerede og kompromisløse formidling. Omvendt vil bogens pointer og tankegoods uden tvivl begejstre de, der ser sig splittet i den professionelle rolle mellem dannelse af mennesker og uddannelse af arbejdskraft. Dertil tjener de tolv portrætter i bogens fjerde kapitel til at kontekstualisere de foregående pædagogisk-filosofiske refleksioner. Portrætterne inkluderer Kant, Humboldt, Hegel, Nietzsche, Dewey, Gadamer, Adorno, Ricoeur, Kemp, Borsche, Ziehe og Sloterdijk, og flere af de nulevende tænkere har Larsen selv interviewet.

dijk, og flere af de nulevende tænkere har Larsen selv interviewet.

Bogen vil gerne overbevise læseren. Dannelse, som i bogen defineres på mindst fyrré forskellige måder, er et primært vilkår, der er gældende for enhver, og ikke et anneks til uddannelse. Det er et sympatisk projekt. Samtidig vil Larsen poetisk og metaforisk polemisere over al den villen noget med de børn, elever og studerende, som nogen vil med dem. Hvis man harcelerer over normativ pædagogisk litteratur, vil bogen frustrere én. Har man dog hang til polemisk prosa skrevet af en vidende forfatter, er bogen et oplagt valg. Med utopisk viljestyrke bekymrer denne bog sig ikke om nogen form for politisk eller konstruktiv korrekthed. Den gør, fordi den kan. Og fordi den tror, alle kan.

Nicolas Schunck

DPU, Aarhus Universitet, Campus Emdrup

Mikkel Thorup: Statens idéhistorie – magt, vold og politik.

Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2015
(375 sider)

Studiet af staten varierer over tid; vi ser forskellige bølger af forskning omkring staten med hver deres belysninger af aktuelle tendenser og spørgsmål at slå med. Forskere inden for forskellige faglige discipliner synes dog i stigende grad at spørge sig selv: er staten egentlig blevet mere eller mindre dominerende (i samfundet, med hensyn til økonomien osv.)? På den hjemlige arena finder vi Mikkel Thorups bog *Statens idéhistorie – magt, vold og politik* – en bog der på forskellige måder ønsker at undersøge statens (delvist antaget) stigende dominans. Bogen er blandt andet interesseret i spørgsmålet: "Hvorfor er staten blevet vores bedste ven?".

Som bogens ambitiøse titel indikerer, har vi med idéhistorie at gøre – altså en faglighed som umiddelbart "afgrænser (...) sit genstandsfelt til tænkningens historie og til den del af menneskelivet, der har ideer og tænkning som sin primære aktivitet" (s. 23). Mere specifikt undersøger bogen elementer af "den moderne, vestlige politiske idéhistorie" (s. 22), dvs. opmærksomheden er rettet mod en historisk orienteret behandling af post-oplysningstidens vesteuropæiske og amerikanske politiske diskursive udtryk, som ifølge bogen har det tilfælles, at de eksemplificerer statens udvikling, både fraværende og "allestedsnærværende" eksistens og stigende magtposition.

Statens idéhistorie er en kombination af udvalgte, hovedsageligt genudgivne og omskrevne tekster og én længere og tre kortere indledende og sammenfattende introduktioner. Bogens introduktion udfylder den afgørende funktion at binde de ellers relativt fragmenterede kapitler sammen omkring en overordnet tematik, nemlig statens/den politiske idéhistorie og i den forbindelse at præsentere og udfolde nogle af Thorups væsentligste argumenter og analytiske kategorier. De tre korte introduktioner indleder hver især bogens tre overordnede tematiske dele – stat, vold og politik – som hver indeholder mellem seks til otte kapitler.

Bogen indeholder flere analyser baseret på hvad Thorup et sted karakteristisk beskriver som en "kort, eksplorativ undersøgelse" (s. 55); Thorup "præsenterer og diskuterer" (s. 255) ofte et bestemt perspektiv eller en særlig tematik og ønsker at levere "skitser til" (s. 64, kursivering fjernet) en analyse/teori gennem brugen og fortolkningen af relevante værker, symptomatiske cases eller diskursive eksempler (pamfletter, kunstværker, taler osv.). Thorup undersøger og kortlægger i bogens mange kapitler bl.a.: "piratfiguren" som en kontrast til den traditionelle statslige territoriale monopolisering; den amerikanske revolution som en tidsmæssigt koncentreret eksemplificering af "skabelsen af en ny stat" (s. 84, kursivering fjernet); terrorbegrebets

"betydningsforandring" i forbindelse med den franske revolution; anarkisten og partisanen som to væsensforskellige statsudfordrende figurer; den danske højrefløjs skiftende forestilling om og kritik af "68-figuren som et fikspunkt og forklaring af alverdens dårligdomme" (s. 282); konspirationsteorier som bestemte former for kritiske transparensøgende "magtanalyser" der bl.a. illustrerer vores nuværende "tilsynsdemokrati". Og meget andet.

Bundniveauet er generelt højt, og de fleste af analyserne er velskrevne og oplysende. Forfatteren integrerer gnidningsfrit indsigter og ideer fra flere discipliner og fagligheder. Bogen fremstår stærkest, når fokus er på tematikkerne vold, terror, krig og revolution (særligt del 1 og 2) – det er her Thorup virker til at være på hjemmebane, og det er her hans ideer og koncepter vækker mest opsigt, og analyserne er skarpest og fagligt bedst forankrede. Bogen formår i særlig grad at minde os om og sofistkere voldens intrikate og konstitutive kobling til staten; hvordan den sobre, administrative statslighed spiller kritisk sammen med det ekstraordinære, spektakulære og eksplosive.

Tre overordnede og gennemgående elementer i bogen viser både dens styrker og svagheder. Det første angår bogens overordnede argument omkring statens stigende indflydelse og dominans. *Statens idéhistorie* argumenterer både for, at vi er blevet til "statsliggjorte væsener", og at det kan være produktivt og meningsfuldt at forsøge at "afselvfølgeliggøre" denne proces (s. 29). På det overordnede plan er Thorups pointe omkring en stigende "statsliggørelse" både produktiv og svær at bestride – særligt i en dansk kontekst. Og det er forfriskende, at bogen retter fokus væk fra den nogle gange lidt misforståede snak om statens tilbagevending, privatisering, deregulering osv. Men samtidig efterlader bogen os, med sine mange fragmenterede kapitler, et lidt uklart narrativ vedrørende statens dominans og de relevante bagvedliggende processer: på den ene side beskrives erhvervslivets og managementlitteratu-

rens overtagelse og udhuling af politikken, men på den anden side får vi at vide, at staten og bureaukratiet fylder mere og mere; på den ene side accepteres globaliseringsprocesserne og hovedpræmisserne omkring fragmenteringen af nationalstaten, men på den anden side står staten stærkere end aldrig før. Det er også oplagt at spørge mere præcist hvorledes det er lykkedes staten – som bogen peger på – at konstituere os som "statsliggjorte væsener"?

Det andet element angår bogens conceptualisering af staten. Vi bliver præsenteret for et frugtbart perspektiv: Den altid volds-forankrede stat er, i Thorups forståelse, på samme tid både en altomsluttende, historisk sejrrig entitet og en altid ideologisk fastholdt porøsitet. På den ene side ligger det implicit i bogens analyser, at staten har en høj grad af selvstændighed og skaberkraft, mens det på den anden side mere eksplicit gøres klart, at staten er en "fiktion" som "kun eksisterer i egentlig forstand gennem vores forestillinger om den" (s. 27). Det er naturligvis produktivt, at Thorup ønsker at fastholde disse to sider af staten – enhver meningsfuld conceptualisering bør kunne jonglere begge. Men man savner dog også en teoretisk sandsynliggørelse af, og et nærmere indblik i, de to umiddelbart modsatrettede siders dialektiske samspil og relative vægt. Her presser spørgsmålet om statens emergens sig på: hvad muliggør statens ekstra-individuelle institutionelle handleevne? Derudover kan man måske spørge: hvad er egentlig forholdet imellem de tre "grundstoffer" – magt, vold og politik – som staten umiddelbart ifølge bogen udgøres af? Og hvad f.eks. med statens afgørende fiskale monopol?

Det tredje element angår bogens idéhistoriske metode. Umiddelbart ønsker Thorup at diskutere og kortlægge idéhistoriske transformationer, selvbeskrivelser og diskursivt forankret interaktion gennem forskellige perspektiver, prismer, taler, tekster osv. Det er ikke kun en helt legitim ambition, men også, i Thorups hænder, en ofte både kreativ

og konstruktiv metodisk tilgang. Samtidig er det klart, at Thorup har lidt større ambitioner: han vil også besvare såkaldte "hvorfor"-spørgsmål og analyserer tilfælde, hvor sproget gør noget og spiller en afgørende rolle. Særligt kapitel 18 om "managementpolitik" illustrerer mere eksplicit denne ellers oftest implicite ambition. Kapitlet ønsker bl.a. at analysere, hvorfor managementlitteraturen (og dens begreber) er blevet dominerende i mange andre sfærer (og især i politik), og besvarer bl.a. spørgsmålet således: "*fordi* den har føjet sig ind i forestillinger og diskurser, der også hersker uden for virksomhedernes indre liv" (s. 302, kursivering tilføjet). Selvom sådanne diskursivt orienterede forklaringsmodeller selvfølgelig ikke udgør et problem i sig selv, forpligter de dog forfatteren til i højere grad at redegøre for ideernes og diskursernes performative og/eller kausale status. Mere generelt kan man måske sige, at selvom bogen umiddelbart har en (naturligvis) helt legitim eksplicit idéhistorisk forankring, tillader Thorups i praksis omfavnende metodologiske/disciplinære ambition, at den nysgerrige læser også stiller f.eks. social-teoretiske spørgsmålstejn ved bogens undersøgelser.

Alt i alt præsenterer Mikkel Thorup med *Statens idéhistorie* en række velskrevne og ofte skarpe analyser – analyser hvis intellektuelle frugtbarhed også på mange måder består i deres evne til indirekte at rejse yderligere kritiske spørgsmål. Gennem forskelligartede og til tider originale nedslag og diskursive eksempler leveres ikke kun oplysende analyseformer. Bogen flytter også fokus væk fra erhvervslivet og mere populære temaer såsom finanskrisen og retter tiltrængt det teoretiske projektørlys tilbage på statens væsen og grundlæggende temaer som vold, territorium, krig, revolution og ideologi og deres statslige betydning og afgrænsning.

Tim Holst Celik

Department of Business and Politics
Copenhagen Business School

Peter Høilund: *Naturet som samfundskritik*.

København: Multivers Academic 2016
(138 sider)

Peter Høilund har med bogen *Naturet som samfundskritik* gjort et interessant forsøg på at revitalisere og delvist omfortolke den hidtidige forståelse af naturet. Pointen med denne nyfortolkning er at illustrere, hvordan naturet kan udgøre en slagkraftig platform for kritik af en række aktuelle samfundstendenser. Bogen beskrives af forfatteren selv som et essay og ikke som et traditionelt videnskabeligt bidrag. Den er da også skrevet i en tilgængelig form fri for unødigt sprogligt krukkeri og kan derfor tilgås af alle med interesse for feltet.

Bogen indledes med at introducere den kontroversielle hovedpåstand, at der er en sammenhæng mellem tabet af naturet og de vestlige demokratiers ringe tilstand og naturens forfald. Eller med Høilunds egne ord, at:

den globale verden, der er vokset frem de seneste 40 år gennem velstand og teknologi, har skabt en global offentlighed, der imidlertid står uden en global kritisk, etisk, politisk og retlig målestok (s. 13).

Denne hovedpointe strukturerer også det meste af bogens opbygning, der falder i ni korte kapitler. Efter et uddybende kapitel, hvor de generelle påstande og argumenter udfoldes, følger først fire kapitler om naturet og herefter tre kapitler om demokratets forfald. Til allersidst afrundes bogen med et kort kapitel om det legitime selvforsvar for at generobre demokratiet og naturen.

Høilund baserer sin bog på to hovedpræmisser. Den første er, at demokratiet er i dyb krise, og den anden at naturet efter oplysningstiden er blevet delvist misforstået. At demokratiet er nødlidende underbygger Høilund med, at folkestyret præges af sproglige manipulationer og udbredt lobbyisme, ligesom den

teknologiske udvikling har muliggjort et omfattende statsligt overvågningsapparat med en uhæmmet kontrol af private borgere. Også demokratiets markedsføring, et ensidigt fokus på økonomisk vækst og verdenssamfundets manglende vilje og evne til at håndtere den globale klimakrise er en integreret del af Høilunds samfundskritik.

Mest energi bruger bogen på at underbygge den anden hovedpræmis om naturetens nyfortolkning og rehabilitering (kapitel 2-5). Høilund pointerer, at der med renæssancen og oplysningstiden foregik en samtidig udvikling fra den klassiske naturet hen imod den såkaldte naturalistiske naturet. Problemet er – som Høilund ser det – at naturen hermed blev hægtet af. Han argumenterer for, at hvor den klassiske naturet byggede på en sameksistens mellem mennesket og dets omgivelser, repræsenterede den rationalistiske strømning et langt større fokus på det enkelte menneske og en forestilling om, at både mennesker og natur skal beherskes.

Høilund mener på den baggrund, at den klassiske naturet har et overset potentiale som basis for etisk baseret samfundskritik, og han ærgrer sig i den forbindelse over, at Thomas Aquinas' klassiske naturet i så høj grad er blevet set som en *religiøst* funderet naturet fremfor en naturet baseret på fornuft. (s. 63-67). Det er efter Høilunds opfattelse en fejl, for går man nærmere ned i teksterne og i deres historiske kontekst, bliver det tydeligt, at fx et af Aquinas naturretlige hovedværker (*Summa contra Gentiles*) ikke inddrager religion, men udelukkende anvender fornuftsargumenter.

De væsentlige elementer i en klassisk naturretstænkning er, at enhver har ret til at forfølge visionen om det gode liv, at ethvert samfund skal bygge på retfærdige institutioner og at samfundet skal ledes ud fra visionen om det fælles gode. Disse klassiske læresætninger fra Thomas Aquinas supplerer Høilund med et princip om, at enhver statsledelse skal agere bæredygtigt i forhold til naturen og sikre

kommende generationers ret til naturlig mangfoldighed (s. 81).

I Høilunds rehabilitering af den klassiske naturret ligger også en – lidt under spillet, men interessant – kritik af menneskerettighedstænkningen. Høilund påpeger flere steder, at:

de naturretlige principper om det fælles gode og det gode liv er universelle sandheder, mens indholdsudfyldelsen af disse principper foregår konkret ud fra lokal historie, kultur, vaner og traditioner,

og i indledningskapitlet erklærer han mere direkte, at det nuværende sæt globale spilleregler har slået fejl, fordi de:

er skabt ud fra Vestens verdensbillede og er ikke repræsentative for en stor del af verdens befolkning (s. 25).

Han fortsætter med at:

den internationale retsorden med menneskerettigheder, demokrati mm. har udviklet sig til en kamp-position, der spærrer for udviklingen af en velfungerende global offentlighed (s. 27).

I den sidste del af bogen (kapitel 6-8) foretager Høilund så koblingen mellem de rehabiliterede naturretlige principper og en kritisk samfundsdiagnose. I første omgang (særligt kapitel 6) trækker han i høj grad på velkendte udviklingstendenser, analyseret og diskuteret inden for sociologien og socialfilosofien. Fx når han inspireres af Foucault og Deans "governmentalitet"-begreb som betegnelse for det fænomen, at opbrydningen af de traditionelle hierarkier har medført en kompleks form for magt, hvor magtens udspring ikke nemt lader sig identificere, og hvor vilkårlighed i magtudøvelsen ifølge Høilund betyder, at det fælles gode tabes af syne. Han tager også udgangspunkt i, hvad mange (fx Ulrich Beck, Anthony Giddens og Zygmunt Bauman)

betegner som institutionernes aftagende stabilitet, og påpeger, at governmentalitet kombineret med et stadigt stigende fokus på økonomiens succeskriterier og markedslogik medfører krav om fleksibilitet og evig omstillingsparathed, hvilket skaber depression, stress og står i vejen for visionen om det gode liv og giver gunstige vilkår for beherskelsen (s. 95 ff).

I det væsentligste demokratikritiske kapitel (kapitel 7) pointerer Høilund, at et ægte demokrati forudsætter almindelige, frie og lige valg, og at dette er tæt sammenknyttet med kravet om fri og lige adgang til politiske informationer, hvis der skal være tale om et reelt folkestyre. Med USA som (skræmme-)eksempel på, hvilken vej udviklingen går, påpeger Høilund, at uhæmmede økonomiske interesser udhuler demokratiet, fordi den udbredte grad af lobbyisme og politikernes afhængighed af ekstreme økonomiske ressourcer betyder, at valgets informationsgrundlag forvrides. Også spin og fremmede kapitalinteresser afsporer ifølge Høilund selve demokratiets grundpræmis, så folkeviljen ikke slår igennem.

Machiavellis *Fyrsten* er ifølge Høilund et godt billede på vor egen tids opfattelse af politik, hvor det afgørende er, hvordan man kan beholde magten, og hvordan virkeligheden kan spinnes og politikken markedsføres, så dette kan opnås. Hermed taber vi imidlertid et autentisk politisk sprog, og hverken lobbyister, spindoktorer eller politikere arbejder ud fra en forestilling om "det fælles gode". En sidste afgørende udviklingstendens, som Høilund inddrager i sin kritiske samfundsdiagnose, er magtteknologiens fremkomst. Hermed mener han særligt den udbredte kontrol og overvågning af det enkelte menneske, som it-teknologi og et globalt net af efterretningstjenester har muliggjort, og som intensiveres af stadig mere omfattende terrorlovgivning. Også disse forhold er efter Høilunds opfattelse medvirkende til selvcensur, mangel på frihed, stigende mistillid til institutionerne og dermed manglende sammenhængskraft.

Alle disse forhold tilsammen betyder ifølge Høilund, at der er basis for det legitime selvforsvar med henblik på at genere demokratiet og naturen, og her mener Høilund, at naturretens principper som global, normativ kritik kan være et godt udgangspunkt (kap. 9).

Naturret som samfundskritik er – som det turde være fremgået – en bog, der kommer meget vidt omkring, og det er efter min opfattelse både bogens styrke og svaghed. Det er en fornøjelse at læse en forfatter, der er velbevandret i forskellige samfundsvidenskabelige discipliner og formår at kombinere dem i tankevækkende analyser. Også samfundskritikken og forsøget på at rehabilitere naturretten som normativt fundament for en kritik af ret og politik er efter min opfattelse en forfriskende rusketur for de dele af retsvidenskaben, sociologien og forvaltningsforskningen, der måske er tilbøjelige til at prioritere forskning af mere deskriptiv eller empirisk karakter. Bogen kan også ses som et led i et mere udbredt behov for at reetablere etikken i samfundstænkningen – tendenser der er kommet til udtryk i fx Paul Du Gay (2000): *In Praise of Bureaucracy. Weber – Organization – Ethics* eller i Mikkel Wold (red.) (2015): *Tag etikken tilbage – markedstænkningen og dens konsekvenser*.

Bagsiden af medaljen er, at bogen vil for meget på én gang. Fx er bestræbelserne på at rehabilitere naturretten en ambitiøs opgave, der godt kunne have fortjent lidt mere uddybning, specielt når et af argumenterne er, at den klassiske naturret i ganske vidt omfang er blevet misforstået. Ligeledes kunne Høilunds afgørende påstand, om at hensynet til naturen og kommende generationer er en integreret og central del af naturretten, godt være bedre belyst og udfoldet. Det kan også forekomme en smule forceret, at Høilund formår at få stort set alle aktuelle problematiske samfundstendenser til at passe ind i en naturretlig logik og forståelsesramme. Det virker som om, at Høilund har rigtig meget på hjerte, som han gerne vil forene i én og samme bog. Disse mere kritiske

bemærkninger bør dog ikke skygge for, at bogen giver meget stof til eftertanke og kan anbefales til alle med interesse for såvel samfundskritik som for forholdet mellem samfund, etik, politik og ret.

Pernille Boye Koch

Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv
Roskilde Universitet